

idrak

Dini Araştırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies

Cilt/Volume-1 • Sayı/Issue-1 • Haziran 2021

Cilt | Volume: 1 • Sayı | Issue: 1
15 Haziran | June 15, 2021

Giresun Merkez Camilerinden Tezyinat Örnekleri (Kale, Kapu ve Hacı Mittat Camileri)

*Mosque Decoration Examples in the City Center of Giresun
(Kale, Kapu and Hacı Mittat Mosques)*

Faruk NARMANLI

Arş. Gör., Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve
Sanatları Bölümü, Giresun/Türkiye.

*Research Assistant, Giresun University, Faculty of Islamic Sciences, Department of
Islamic History and Arts, Giresun/Turkey.*

faruk.narmanli@giresun.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5652-065X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | *Article Type:* Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received:* 19 Mart | *March 2021*

Kabul Tarihi | *Date Accepted:* 09 Nisan | *April 2021*

Yayın Tarihi | *Date Published:* 15 Haziran | *June 2021*

Atıf | Cite as

Narmanlı, Faruk. "Giresun Merkez Camilerinden Tezyinat Örnekleri
(Kale, Kapu ve Hacı Mittat Camileri)". *idrak* 1/1 (Haziran 2021), 147-172.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile
taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

*This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism
software. No plagiarism has been detected.*

Telif | Copyright ©

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Giresun
University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Turkey. Bütün hakları
saklıdır. / All right reserved.

Giresun Merkez Camilerinden Tezyinat Örnekleri (Kale, Kapu ve Hacı Mittat Camileri)*

Öz

İslam Sanatları Tarihi alanında yapılan araştırmalarda, süsleme önemli bir yer tutar. Eserlerde, yapıldığı dönemin kültürel yapısına ait ipuçları bulmak mümkündür. Dini yapılar, bu alanda hem mimarileri hem de süslemeleriyle, öne çıkmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda Giresun'un tarihi yapılarında bulunan süsleme unsurlarının müstakil bir çalışma olarak ele alınmadığı görülmüştür. Giresun ilimizde de çok sayıda tarihi cami mevcuttur. Araştırmanın, bahse konu camilerin kültürel miras olarak tanınırlığının artırmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada Giresun Kale, Kapu ve Hacı Mittat Camilerinde bulunan süsleme unsurları fotoğrafları çekilmek suretiyle incelenmiştir. Elde edilen veriler, il ve yöre ile karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Burada ele alınan tezyinatın, yapıldıkları dönem özelliklerini ne ölçüde yansıttığı konusu yöresel mirasa katkı ve etkileriyle birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giresun, Camiler, İslam Sanatı, Türk Süsleme Sanatı, Tezyinat

Mosque Decoration Examples in the City Center of Giresun (Kale, Kapu and Hacı Mittat Mosques)

Abstract

Decoration has an important place in the researches in the field of Islamic Art History. In buildings, it is possible to find clues about the cultural structure of the period in which they were made. In this regard, religious buildings stand out with their architecture and decorations. There are many historical mosques in the city of Giresun. It is thought that this study will contribute to increase the recognition of Giresun mosques as cultural heritages. In this study, the decorative elements in Kale Mosque, Kapu Mosque and Hacı Mittat Mosque, which are some of Giresun's historical mosques, are examined by taking their photographs. The data obtained are presented in comparison with the province and the Black Sea region. And also, the issue of to what extent the decorations, which are discussed here, reflect the characteristics of the periods in which they were made, has been discussed together with their contribution and effects on the local heritage.

Keywords: Giresun, Mosques, Islamic Arts, Turkish Decorative Arts, Decoration

* Bu makale Faruk Narmanlı'nın, 2018 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı "Giresun Camilerinde Tezyinat" isimli Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Giriş

İslam Sanatında mimariden taş oymaya ve ahşap işlemeye kadar geniş bir yelpazede verilen eserlerde, her eser yapıldığı dönemin izlerini taşımaktadır. Anadolu'nun diğer bölgelerinden daha geç denilebilecek bir zamanda İslam topraklarına katılan Doğu Karadeniz yöresindeki sanat eserlerinde de bunun yansımaları görülmektedir. Giresun camilerinin bir kısmı çeşitli dış etmenler sebebiyle yeniden inşa edilmiştir. Bu camiler arasında sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için son inşa tarihleri göz önünde bulundurulacaktır.

Araştırmada Giresun il merkezinde bulunan ve Türk-İslam döneminde inşa edilmiş olan Hacı Mittat¹ (M. 1889), Kapu (M. 1896) ve Kale (M. 1913) Camilerinde kullanılan tezyinat incelenmiştir. Bu çalışmada, bahse konu olan camilerdeki süslemenin işleniş tekniği, süslemenin bulunduğu zemin ve malzeme bilgisine yer verilmiştir. Camilerin içerdiği süslemeler, il ve bölge bazında karşılaştırmalara tabi tutulmuştur.

Sonuç bölümünde ise yapılan çalışmanın neticesi belirlenmiş olup, konu kapsamındaki cami tezyinatına dair çeşitli görüş ve öneriler bulunmaktadır. Ekler kısmında, görsel bilgi kaynağı olması amacıyla, Giresun camilerinde görülen tezyinat içerikli unsurların fotoğraflarına ve camilerin konumunu gösteren haritaya yer verilmiştir (Harita 1).

Giresun camilerinin günümüze ulaşan şekilleri göz önüne alındığında, kahir ekseriyetinde yapının ana malzemesini taş oluşturur. Camilerde düzgün kesme ve kaba yonu taş kullanılmıştır. Mihrap, minare ve giriş açıklıkları taş malzemenin süslemede daha yoğun tercih edildiği unsurlardır.² Giresun merkezde yer alan Hacı Mittat, Kale ve Kapu Camileri, Giresun il ve ilçe merkezlerinde yer alan taş malzemeli camilerin genel çizgisini yansıtan örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 1-3). Görele Hasanağa ve Bulancak Çarşı

1 Yaygın kullanımı 'Hacı Mikat' olmasına rağmen, caminin H.1072 tarihli inşa kitabesinde ismi 'Hacı Mittat' olarak geçmektedir. Bu nedenle kitabede yazılı olan ifadeyi esas almayı tercih ettik.

2 Faruk Narmanlı, Giresun Camilerinde Tezyinat (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2020), 52.

Camilerinde mihrap, harim girişi ve minberlerin malzeme ve süsleme özellikleri Giresun merkezdeki bahse konu camilerle benzeşmektedir.

Karadeniz Bölgesi illerinden Samsun camilerinde tezyinatlı taş malzeme daha çok giriş açıklığı, mihrap ve minarelerde yoğunlaşmıştır.³ Ordu camilerinde bitkisel ve geometrik motifler taş malzeme ile harim girişlerinde, mihraplarda ve minberlerde karşımıza çıkmaktadır.⁴ Giresun, süslemenin yer aldığı unsurlar açısından ve taş malzemenin ahşaba nazaran daha yoğun kullanılması sebebiyle bölge illerinden ayrışmaktadır.

Coğrafi şartlar gereği Anadolu'nun kuzey kesimlerinde ahşap, yüzyıllardır başlıca yapı malzemesi⁵ olagelmıştır. Giresun camilerinin günümüze ulaşan yapısı göz önünde bulundurulduğunda, ahşap malzemenin beklenen yoğunlukta kullanılmadığı görülmektedir. Giresun, iklim ve coğrafi özellikleri bakımından komşuları Ordu ve Trabzon ile benzeşmesine rağmen, komşu illere nazaran yoğun bir biçimde ahşap camilere sahip değildir. Giresun'da Kale Cami başta olmak üzere bir grup cami, ilk inşa edildiklerinde ahşap olarak bina edilmişlerdir.⁶ Bu camilerin yangın ve sık aralıklı bakım işleri sebebiyle 19. yüzyıldan itibaren yıkılıp taş olarak yeniden inşa edildiklerine dair kitabe ve vakfiyelerde bilgiler mevcuttur. Ancak benzer durumların Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan diğer illerde de yaşanmasına rağmen, bu camilerin ahşap yapıları korunarak sadece onarıma gidilmekle yetinilmiştir. Giresun özeline bakıldığında gerçekleşen farklı tutumların sebepleri yaptığımız çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.

Trabzon'daki ahşap camilerden Dereyurt Köyü Merkez Eski Cami, Hüseyin Hoca Köyü Sahil Cami, Sugeldi Köyü Aşağı Mahalle Cami, Cuma Pazarı Serindere Mahallesi Cami, Çamburnu Kuşluca Cami⁷ mihrapları ahşap oyma süslemelidir. Giresun camilerinin mihrap

3 Mehmet Sami Bayraktar, Samsun'da Türk Devri Mimarisi (Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2016), 450.

4 Muhammet Kurucu, *Ordu'nun Osmanlı Dönemi Mimari Dokusunun Gelişimi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 265.

5 Ahmet Ali Bayhan, "Ordu Perşembe'den İki Ahşap Çantı Cami Örneği", *Türkiye Bilimler Akademik Kültür Envanteri Dergisi* 12 (2014), 105.

6 Gazanfer İltar, *Giresun Kültür Envanteri* (İstanbul: Dönence Basım ve Yayın, 2014), 50.

7 Yavuz Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 188.

unsurunda ahşap örnek görülmemektedir. Samsun camilerinde süslemenin en yoğun bulunduğu ahşap malzemeler minber ve kapı kanatları olarak sıralanabilir.⁸ Ayrıca mihrap, mahfil, tavan ve girişler de ahşap süsleme barındıran yapı elemanlarındandır. Ordu camilerinde ahşap malzeme minber ve tavan öğelerinde görülmektedir.⁹ Rize’de süsleme açısından bakıldığında ahşap malzeme daha fazla tercih edilmiştir. Rize camilerinin kapıları, mihrapları, minberleri, mahfil korkulukları ve tavanları ahşap süslemenin konusu olmuştur.¹⁰

1. Taş Tezyinat

Giresun camilerinde görülen taş kabartma süslemeler en fazla mihrap ve giriş açıklıklarında görülür. Ayrıca bu camilerin minare şerefelerinde de taş kabartma süslemeler karşımıza çıkmaktadır. Taş süsleme örnekleri ağırlıklı bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Hacı Mittat, Kale ve Kapu Cami mihraplarında taş malzeme ile süslemeler yapılmıştır. Alınlık kısımları volütlerle son bulan Hacı Mittat ve Kapu Cami mihrap alınlıkları barok karaktere sahip bitkisel bezemeye süslenmiştir. Kapu Cami mihrabının iki yanında bulunan sütuncelelerin kaide kısımlarında barok süslemeli panolar vardır. Taş kabartma süslemelerde yarım bırakılmış işçiliklere de rastlanılmaktadır. Kapu Cami’nde kubbeyi taşıyan sekiz ayak bulunmaktadır. Bu ayak kaidelerinin yedisinde barok karakterli soyut motif yer alır. Girişe göre mihrabın sağında yer alan ayağın kaidesinde pano bulunmamaktadır. Ancak Pano olması beklenen taş yüzey, düzgün kesmeli haliyle bırakılmıştır. Burada bir pano sınırlaması veya içerisinde süsleme yapıldığına dair bir iz görülmemektedir. Bu durum, yapılan süslemeye zarar verilmesi ihtimalinden ziyade, bu yüzeye herhangi bir süsleme işlemi yapılmadığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Hacı Mittat, Kapu ve Kale Camilerinde yapılan taş süslemelerde yüksek kabartma kullanımı, yapıldıkları dönemin barok üslup özelliklerini yansıtmaktadır. İncelediğimiz yapılardan Kapu Cami beden duvarlarında taş kabartma süsleme örnekleri vardır. Üç kemerden

8 Bayraktar, *Samsun’da Türk Devri Mimarisi*, 449.

9 Kurucu, *Ordu’nun Osmanlı Dönemi Mimari Dokusunun Gelişimi*, 269.

10 Haşim Karpuz, *Rize* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 71.

oluşan duvar düzenlemesinin kemer yuvarlaklarının iki yanında kalan alana işlenen süslemeler caminin barok karakterli süsleme kompozisyonuyla uyum içerisinde. Mihrap düzenlemelerinde görüldüğü gibi giriş açıklıkları da arşitrav, volütlü, yuvarlak kemerli ve düz olmak üzere farklı tarzlarda inşa edilmiştir. İncelenen eserlerin mihrap ve giriş açıklığı düzenlemelerinde fikir birliği yoktur. Taş kabartma payanda öğeleri Kapu Cami mihrap alınlığında ve Kale Cami giriş açıklığı üzerinde mevcuttur. Giresun Camilerinde sadece bu iki camide örneğine rastladığımız payandalar, inşai özelliklerinden ziyade süsleme öğesi görevi görmektedir.

Geç dönemde sıkça karşılaşılan kıvrık dal motifi Hacı Mittat ve Kapu Cami giriş açıklıklarında görülmesine karşın, işlendikleri yüzeyler açısından birbirinden farklı kompozisyonlarda yer almışlardır. Kale Cami, minare şerefelerinde yer alan yoğun süsleme ile dikkat çekmektedir. Şerefelerin dış yüzeylerindeki süslemeler, şerefe altlıklarında bulunan sıra motifler ile barok kompozisyonu tamamlamaktadır. Samsun camilerinin taş malzeme kullanımına ilgili bölümde değinildiği için burada barok üslubunda plastik taş kabartma değeri ön plana çıkan örneklerden Samsun Hançerli Cami ve Samsun Pazar Camilerine¹¹ değinilmekle yetinilecektir.

2. Ahşap Tezyinat

Giresun camilerinde görülen ahşap kabartma süslemeler minber, vaaz kürsüsü, tavan düzenlemesi, pencere korkulukları ve sütun başlıklarında karşımıza çıkmaktadır. Kale Cami minber aynalıklarında görülen süsleme ahşap kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Minber aynalıklarında görülen kıvrık dal motifleri sarmal halde aynalığı kaplamış vaziyettedir. Kale Cami minberi, yüksek kabartma tekniği ve sahip olduğu motifleri ile il sınırları içerisinde kıyaslanacak başka bir örneği bulunmamaktadır. Minber, desen açısından Trabzon ilinde bulunan ahşap cami minberleri ile benzeşmektedir. Bu sebeple ahşap ustasının il dışından gelmiş olabileceği düşüncesi mantıklı görünmektedir.

¹¹ Bayraktar, *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, 450.

Samsun Çarşamba Porsuk Köyü Cami örneğinde görüldüğü gibi ahşap kabartmanın başarılı örnekleriyle karşılaşmak mümkündür.¹² Trabzon Dernekpazarı Yukarı Kondu Mahallesi Cami, Çaykara Taşören Köyü Cami¹³, Rize Ardeşen Seslikaya Cami, Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Cami, Güneysu Kibleadağ Cami, İkizdere Hacı Şeyh Cami, Kalkandere Zivane Köprüsü Cami minberleri¹⁴ bitkisel ve geometrik ahşap kabartma süslemeleri ile ön plana çıkmaktadır. Doğu Karadeniz camilerinde ahşap tezyinat örnekleri sayıca fazla ve yoğundur. Giresun camilerinde ahşap kabartma örneklerinin bölgedeki diğer illerin camilerine kıyasla sayıca az oluşu sebebiyle, Doğu Karadeniz illerinden farklılaşmaktadır. Ancak batı komşusu Ordu ili ile ahşap süslemelerin düşük yoğunlukta kullanımı açısından benzeşmektedir.

Haşim Karpuz, Rize ve Trabzon Çaykara camilerinin ahşap süslemelerinin 18. yüzyıldan sonraki gelişimini 'Doğu Karadeniz Ahşap Üslubu' olarak nitelendirmektedir.¹⁵ Karpuz'a göre bu üslup antik karakterli yerli motiflerin Klasik Osmanlı ve Avrupa kökenli motifler ile birleşmesi sonucunda oluşmuştur. Yavuz Sarı ise 'Doğu Karadeniz Ahşap Üslubu' ifadesini eksik bir tanımlama olarak görmektedir. Sarı'ya göre, bahse konu olan üslup özellikleri Gürcistan Acara Bölgesindeki yapılarda da kendini göstermekte, dolayısıyla bu tanımlamanın daha kapsamlı bir coğrafyayı kapsamaması ve yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁶ Giresun, ahşap kabartma örneklerinin görece az olması sebebiyle Doğu Karadeniz Üslubu'nun en az hissedildiği yerler arasında gösterilebilmektedir.

3. Süslemenin Bulunduğu Yerler

Giresun camilerinde tespit edilen tezyinat harim girişi, mihrap, minber, tavan, sütun başlıkları, minare şerefesi ve duvarlar olmak üzere farklı yüzeylerde karşımıza çıkmaktadır. Bu süslemeler Hacı Mittat, Kale

12 Bayraktar, *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, 449.

13 Mehmet Yavuz, Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri (Ankara: T.C. Dernekpazarı Kaymakamlığı Yayınları, 2009), 128.

14 Karpuz, *Rize*, 65.

15 Karpuz, *Rize*, 71.

16 Yavuz Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021), 1903.

ve Kapu Camilerinde harim girişi, mihrap, minber, sütun başlıkları, minare şerefesi ve dış beden duvarlarında görülmektedir.

3.1. Harim Girişi Süslemeleri

Camilerin süslemeye sahip harim girişlerine basık kemer ile geçiş sağlanmaktadır. Girişi süslemeli olan bu camilerde taş kabartma tercih edilmektedir. Hacı Mittat Cami girişi taş oyma bitkisel karakterli tezyinata sahiptir (Fotoğraf 4). Bu camilerde girişin iki yanında sütunce veya plasterler bulunur. Sütunce başlıklarında iyon karakter yoğunlukla tercih edilmektedir. Sütunce ve plasterler girişin üzerinde, enine dikdörtgen pano ya da arşitrav düzenlemesi ile son bulmaktadır. Kapu Cami örneğinde ise iki yandaki vazolar, ortadaki volütlerle birlikte barok taş düzenlemesinin öne çıkan bir örneğini sunmaktadır (Fotoğraf 5).

Hacı Mittat Cami girişinde üç kemerli son cemaat yeri bulunmaktadır. Kapu Cami'nin dört beden duvarında da üzer sağır kemerden oluşan duvar düzenlemesi bulunur. Kemerlerde yer alan kilit taşları dışa doğru taşkın ve farklı motiflere sahiptir. Kapu ve Kale Cami girişlerinde sırasıyla gonca, dilimli yaprak, yıldız ve geometrik desenler bulunur.

Giresun camilerinin harim girişlerinde yalnızca taş bezeme görülmektedir. Çevre illerin taş malzemeli harim girişi tezyinatı örneklerine bakıldığında, Samsun camilerinden Vezirköprü Kale Cami, Pazar Cami ve Havza Cevizlik Köyü Cami¹⁷, Trabzon Dernekpazarı Yukarı Kondu Mahallesi Cami¹⁸ ve Ordu Atik İbrahim Paşa (Fotoğraf 6) ve Gölbaşı Cami¹⁹ harim girişlerinde taş kabartma iççilikli süslemeler bulunmaktadır. Ordu ilinde taş malzemeli girişe sahip örneklerde sütuncelerin eşlik ettiği taş kabartma bitkisel süslemeler Giresun örnekleriyle birbirine benzemektedir. Samsun ve Trabzon örnekleri, harim girişi düzenleme ve süsleme motifleri bakımından Giresun örneklerinden farklılaşmaktadır. Samsun camilerinde giriş açıklıklarındaki süsleme yoğunluğu harim girişi kapı kanatlarında görülmekte, taş tezyinat ise düşük yoğunlukta görülmektedir. Giresun

17 Bayraktar, *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, 176.

18 Yavuz, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, 133.

19 Kurucu, *Ordu'nun Osmanlı Dönemi Mimari Dokusunun Gelişimi*, 65.

camileri, harim girişi taş süslemeleri açısından çevre illere kıyasla görece daha yoğundur denilebilir.

Giriş açıklığında süslemenin yoğunlaştığı bir başka unsur ise kapı kanatlarıdır. Kale Camii harim girişi kapı kanatlarında ahşap kabartma süsleme görülmektedir (Fotoğraf 7). Her iki örnekte kanatların her biri üçer panoya sahip olup, pano içlerinde yer alan süslemeler tüm yüzeyi kaplamamaktadır. Samsun camilerinden Çarşamba Kocakavak Köyü Cami (Fotoğraf 8),²⁰ Vezirköprü Tacettin İbrahim Paşa Cami, Asarcık Akyazı Köyü Gököl Cami, Asarcık Klavuzlu Köyü Cami, Havza Cevizlik Köyü Cami²¹, Ordu İkizce Laleli Cami²², Trabzon Dernekpazarı Günebakan Köyü Cami, Uzungöl Filak Mahallesi Cami, Çaykara Taşören Köyü Cami ve Çaykara Taşkiran Merkez Cami²³, Rize Ardeşen Ekşioğlu Cami, Çayeli Ormancık Cami, Hemşin Bilenköy Cami ve Kalkandere Zivane Köyü Cami²⁴ harim giriş kapı kanatlarında ahşap kabartma süslemeler göze çarpar. Samsun ve Trabzon örneklerinde kanatlar hiç yer bırakmaksızın tüm yüzeyleri işlenmiş haldedir. Kapı kanatlarındaki süsleme yoğunluğu açısından Giresun, çevre illere nazaran düşük yoğunluğa sahiptir.

3.2. Mihrap Süslemeleri

Giresun camilerinden Hacı Mittat, Kale ve Kapu Camileri mihrap özelliklerini korumayı başarmış örneklerdir (Fotoğraf 9-11). Mihrap düzenlemeleri ve süslemeleri arasında yapılan karşılaştırmada, aralarında birtakım benzerlikler olduğu gibi, bazı farklılıklara sahip oldukları da görülmektedir. Bahse konu olan benzerliklerin hangi noktalarda toplandığı ve üslup birlikteliğinin varlığı konusunu örneklerle incelemek gerekmektedir. İncelenen mihraplarda, mihrap nişinin iki yanında sütun ve plasterler bulunmaktadır. Kapu Cami mihrap nişi yanlarına ikişer adet sütun konması, mihrabı vurgulamak amaçlı olmalıdır. Hacı Mittat ve Kale Cami mihraplarındaki plasterler korint başlıkla son bulmaktadır. Kapu Cami mihrap plas-

20 Eyüp Nefes, "Samsun Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Ahşap Cami; Ustacalı Köyü Cami ve Kocakavak Köyü Cami", *Vakıflar Dergisi* 38, (Aralık 2012), 159.

21 Bayraktar, *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, 176.

22 Ahmet Ali Bayhan, "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7, (Bahar 2009), 61.

23 Yavuz, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, 125.

24 Karpuz, *Rize*, 65.

terleri orta kısımda iyon başlıklara sahiptir. Hacı Mittat, ve Kapu Cami mihraplarında bulunan sütunce başlıkları iyon karakterlidir. İyon karakterli sütun ve sütunce başlıkları, süsleme yoğunluğunun görece fazla olduğu camilerde görülmektedir.

Hacı Mittat, Kapu ve Kale Camii mihraplarının sütunce ve plaster ayaklarında pano içerisinde birbirinden farklı desenlerde barok motifler bulunur. Kapu Cami mihrap alınlığını taşıyan iki yanda ikişer adet payanda bulunmaktadır. Mihrap nişinin kemer taşı dışa taşkın şekilde oluşturulmuştur. Kemer taşının üzerindeki yaprak motifi ile payandalar üzerindeki yaprak motifi benzer üslup özellikleriyle birbirini tamamlar niteliktedir. Diğer cami mihraplarında konsol ögesine rastlanmamaktadır. Hacı Mittat, Kapu ve Kale Cami mihrap kavsaralarının iki yanında bitkisel süslemeler yer almaktadır. Mihrap alınlıkları birbirinden farklı düzenlemelere sahip olup, dikdörtgen pano, arşitrav veya volütlerle son bulmaktadır. Mihraplarda geometrik süsleme olarak ay-yıldız motifi görülmektedir. Ancak ay-yıldız motifini oluşturan hilal ve yıldız, oran ve şekil özellikleri bakımından süslemenin görüldüğü alanlar arasında, ortak karakterlere sahip bir motif ortaya koymamaktadır. Hacı Mittat Cami mihrap alınlığında karşımıza çıkan iki ay-yıldız motifinde, hilallerin ağız karşılıklı olarak birbirine bakacak şekilde yatay doğrultuda konumlandırılmışlardır. Hilaller yarım daire ölçüsünde bırakılmış, yıldızlar ise sekiz köşeli yapılmıştır. Bunun yanı sıra 19. yy.'da Osmanlı Devleti'nde kullanılan ay-yıldız motiflerinin birbirine oranı, yıldızın köşe sayısı ve hilalin uçları arasındaki ara açıklığı ile motiflerde kullanılan ölçü farklılıklarını da açıklamamıza yardımcı olmaktadır.

Hacı Mittat, Kapu ve Kale Camilerinde mihraplar süsleme yoğunluğu ve kullanılan motifler açısından geç dönem mihrabının klasik örnekleri arasında sayılabilirler. Samsun camilerinden Kavak Bekdemir Köyü Cami ve Vezirköprü Kale Cami mihraplarında²⁵ süsleme yoğunluğu mevcuttur. Trabzon Çamburnu Kuşluca Cami Mihrabı (Fotoğraf 12), Çaykara Çamlıbel Köyü Merkez Cami, Uzungöl Filak Mahallesi Cami, Ataköy Tuna Mahallesi Mescidi²⁶ mihraplarında ahşap kabartma süslemelere rastlanır. Ordu Çaybaşı Kargalı Cami

²⁵ Bayraktar, *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, 105.

²⁶ Yavuz, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, 127.

mihrap²⁷ alınlığında ahşap geometrik motifler göze çarpar. Rize Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Cami mihrabında kalem işi, İkizdere Hacı Şeyh Cami ve Kalkandere Zivane Köyü Cami mihraplarında²⁸ ahşap kabartma süslemeler mevcuttur. Civar illerde görülen süslemeli mihrap örnekleri Giresun'a oranla sayıca fazla ve süsleme yoğunluğu yüksek örneklerdir. Samsun ve Trabzon geç dönem mihrap süslemelerinde taş malzeme kullanımı, -Giresun'un aksine- yaygın değildir. Ayrıca bölgede süslemeli ahşap mihrabın olmadığı tek örnek Giresun'dur. Diğer illerde süslemeli ahşap mihraplar, yoğun süslemeleri ile yaygın şekilde kullanılmaktadır.

3.3. Minber Süslemeleri

Bu incelemeye konu olan camilerde minberler taş ve ahşap malzemedен imal edilmişlerdir. Kale Cami minberi özgün halini korumuştur. Giresun camilerinde minberler genellikle ahşap malzemedен yapılmıştır. Ahşap minbere sahip olan Kale Cami, (Fotoğraf 13) yoğun süsleme örnekleri göstermektedir. Giresun'daki diğer örneklerde ya basit işçilikli düzenlemeler görülür, yahut süsleme özelliği görülmez. Kale Cami minber aynalıklarında ahşap oyma, korkuluklarında ise ajur oyma görülmektedir. Aynalıkta kandil motifinin etrafı bitkisel süsleme ile çevrili haldedir. Korkuluklarda birbirini takip eden 'S' kıvrımları ve meander sırası görülmektedir. Kale Cami minberi yoğun süslemesi ile dikkat çekmektedir. Giresun'da günümüze ulaşan eserler arasında ahşap işçiliğinin minberde yoğun olarak ve ustalıkla kullanıldığı başka örneğe rastlanılmamaktadır. Kale Cami minber aynalıklarında görülen nesnel ve bitkisel motifleri bir arada bulabileceğimiz kompozisyon, yapıldığı dönemin barok özelliklerini yansıtmaktadır.

Samsun'da Çarşamba Porsuk Köyü Cami, Havza Cevizlik Köyü Cami ve Havza Sivrikise Köyü Cami minberlerinde²⁹ yoğun ahşap kabartma tezyinatı göze çarpmaktadır. Trabzon Dernekpazarı Yukarı Kondu Mahallesi Cami, Dernekpazarı

27 Bayhan, "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", 66.

28 Karpuz, Rize, 65.

29 Bayraktar, *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, 198.

Tüfekçi Köyü Cami, Çaykara Taşören Köyü Cami³⁰ (Fotoğraf 14) bitkisel süslemeleri ile öne çıkan ahşap minber örnekleridir. Rize Uzunkaya Cami, Ardeşen Seslikaya Cami, Tunca Cami, Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Cami, Hemşin Bilenköy Cami, Çayeli Ormancık Cami, Güneysu Kibledağ Cami, İkizdere Çamlık Cami, Şimşirli Köyü Cami, Hacı Şeyh Cami, Kalkandere Zivane Köprüsü Cami minberleri³¹ bitkisel ve geometrik ahşap kabartma süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Yakın çevrede bulunan illerde yoğun ahşap kabartmaya sahip minber sayısı, Giresun'a kıyasla oldukça fazladır. Aynı güzergah üzerindeki Orta ve Doğu Karadeniz illerinde çok sayıda yoğun işçilikli ahşap minber olduğu halde Giresun'da tek örneğin günümüze ulaşabilmiş olması, bu tarz minberlerin tahrip olmuş olabileceğini aklı getirmektedir.

3.4. Diğer Mimari Unsurlarda Yer Alan Süslemeler

3.4.1. Sütun Başlıkları

Yapıların taşıyıcı özelliklerine göre, taş sütunlar kullanılmıştır. Taşıyıcı ayakların yanı sıra mihrap ve giriş açıklıklarında inşai özelliği bulunmayan sütun ve plasterler yer alır. Kale ve Kapu Cami girişlerinde yer alan sütun başlıkları iyon tarzda oluşturulmuştur. Bunlardan bazıları iki kademeli kaideleriyle antik dönem kompozisyonu görüntüsüne sahiptir. Kale Cami mihrabında yer alan kompozit başlıklar haricinde yaygın şekilde iyon başlık kullanıldığı görülmektedir. İyon başlığın tercih edilmesinin özel bir anlamının bulunmadığı, ustaların kişisel tercihleri doğrultusunda yapıldığı düşünülmektedir. Alucra Kamışlı Kilisesi, Dereli Kırkharman Kilisesi³² ve Şebinkarahisar Licese, Asarcık ve Turpçu Kiliselerinde ayrıca Şebinkarahisar Atatürk müzesi bahçesinde³³ iyon karakterli sütun başlıklarının bulunması, Giresun'da camiler ve kiliseleri yapan ustaların aynı kişiler olabileceği

30 Yavuz, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, 128. Ayrıca bk. Mustafa Tunçer, "Ahşap Camilerde Yapılan Restorasyon Çalışmalarında Aslına Uygunluk: Trabzon/Çaykara/Taşören Camii Örneği", *Çağımızda Cami Mimarisinde Arayışlar Uluslararası Sempozyumu*, ed. A. Yılmaz, F. Narmanlı, M. Fatsa (Giresun: Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayınları, 2017), 246.

31 Karpuz, *Rize*, 65.

32 İltar, *Giresun Kültür Envanteri*, 186.

33 Ahmet Ali Bayhan, *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar*, (İstanbul: Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları, 2005), 148.

ve Hıristiyan olmaları ihtimalini akla getirmektedir. Bir başka ihtimal de, taş camiler inşa ve tamir edilirken çevrede bulunan tarihi eser kalıntılarının kullanılmış olmasıdır. Birinci ihtimalin daha kuvvetli olması fikri makul görünse de her iki ihtimalin bir arada olması da mümkündür.

Kapu Cami kubbesini taşıyan sütun başlıklarında iyon karakterlere ay-yıldız motifi eklenmesi, cami banilerinin, antik dönemden beri kullanılagelen iyon motifine milli bir karakter katma çabası olarak düşünülebilir (Fotoğraf 15). Samsun camilerinden Pazar Cami giriş açıklığında³⁴, Ordu Atik İbrahim Paşa Cami mihrabı ve Ordu Kestane Köyü Cami girişinde³⁵, Trabzon Ortahisar Cami girişinde³⁶ ve Giresun camilerinde de sıklıkla karşılaşılan iyon sütun başlığı görülmektedir. İyon sütun başlığının, çevre illere nazaran Giresun'da daha yoğun kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Ordu Kestane Köyü Cami girişinde görülen iyon karakterli başlık, Giresun Keşap Karabulduk Cami girişinde bulunan sütun başlığı ile büyük oranda benzer motife sahip olduğu görülmekte, muhtemelen yapan ustaların birbiriyle ilişkili kişiler olabileceğini ya da aynı ustalıklı ekolünden geldiklerini düşündürmektedir.

3.4.2. Minare

Giresun'un tarihi camilerinde birden fazla minare uygulaması bulunmamaktadır. Kapu ve Kale Cami minare şerefelerinde süsleme mevcuttur. Kapu Cami şerefe altlığında geometrik motifler hakimdir. Kale Cami minare şerefe korkuluklarında pano içerisinde bitkisel süslemeler varken, şerefe altlığında bitkisel süslemeler geometrik süslemelere eşlik etmektedir (Fotoğraf 16). Süslemeye sahip Giresun minarelerinin tamamı taş malzeme ile yapılmıştır. Ordu Atik İbrahim Paşa ve Aziziye Cami³⁷ minare şerefelerinde taş kabartma bitkisel, Trabzon İskender Paşa Cami³⁸ şerefelerinde geometrik süslemeler

34 Bayraktar, *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, 148.

35 Esin Özdemir, *Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 40.

36 Ömer Kahrıman, *Trabzon'da Türk Devri Mimari Eserleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 24.

37 Kurucu, *Ordu'nun Osmanlı Dönemi Mimari Dokusunun Gelişimi*, 257.

38 Kahrıman, *Trabzon'da Türk Devri Mimari Eserleri*, 273.

görülmektedir. Giresun minarelerinden yoğun süslemeye sahip olanların şerefe korkuluklarında pano kullanımı ortak bir özellik olsa da, minareler arasında üslup birlikteliği görülmez. Bunda, minarelerin diğer cami unsurlarına nazaran daha sık tadilatın geçmesi ve bu tadilatlar sırasında özgünlüğünü kaybetmesi etkili olmuştur. Giresun minarelerinde bulamadığımız üslup birlikteliğini Orta ve Doğu Karadeniz minarelerinde de bulmak güçtür.

3.4.3. Duvarlar

Beden duvarlarında Kapu Cami örneğinde süsleme görülmektedir. Kapu Cami beden duvarlarında üç sağır kemerli düzenlemeler mevcuttur (Fotoğraf 17). Duvarlardaki kemer yaylarının iki yanında kıvrık dal motifi içerikli bitkisel süslemeler yer alır. Süslemeler taş oyma tekniği ile yapılmıştır. Kapu Cami beden duvarlarındaki düzenleme, bitkisel tezyinat ve oymaları ile birlikte Giresun camileri arasında farklılaşmaktadır. Şehrin doğu ve batısındaki illerin cami iç mekan duvarlarındaki süsleme örnekleri Giresun'a kıyasla sayıca daha fazladır.

Sonuç

Giresun merkezde bulunan Hacı Mittat, Kapu ve Kale Camileri, sahip oldukları süsleme özellikleri bakımından ele alınmış, inşa edildikleri dönemin tezyini özellikleri ile olan ilgisi belirlenmeye çalışılmıştır. Giresun tarihi camilerinin beden duvarları çoğunlukla sadedir. Bu yapıların tezyinatı iç kısımlarda yoğunlaşmıştır. Kapu Cami, dış duvar düzenlemesi ve yoğun süslemesiyle diğer örneklerden ayrılmaktadır. Hacı Mittat, Kapu ve Kale Cami giriş açıklığı ve mihrap tezyinatında karşılaşılan yoğunluk, Giresun Merkezdeki diğer tarihi camilerde aynı ağırlıkta değildir.

Cami unsurları incelendiğinde harim girişi düzenlemesi ve tezyinat zenginliği Ordu camileri ile benzerlik göstermekte; Trabzon ve Samsun illerindeki örneklerle farklılık arz etmektedir. Giresun camilerinin harim giriş kapı kanatları, çevre illere göre sadedir. Karşılaşılan üçlü düzenlemelerin, teslis fikrini simgesel olarak temsil ettiği düşünülebilir. Bu durum, camilerin mimari ve tezyini düzenlemelerinde ustalarının gayrimüslim kimliklerinin

payı olduğu fikrini öne çıkarmaktadır. Giresun camilerinin kahir ekseriyeti 19. yüzyıl içerisinde inşa edilmiştir. Dönemin nüfus rakamlarına bakıldığında şehirde gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.³⁹

Mihrap yapımında Giresun'da tezyin edilmiş ahşap malzeme örneği günümüze sağlam haliyle ulaşamamıştır. Süslemeye sahip mihrap örnekleri taş malzeme ile inşa edilmişlerdir. Giresun camileri bu yönüyle diğer illerdeki örneklerden ayrılmaktadır. Zira civar illerin camilerinde taşın yanı sıra ahşap mihraplar da sayıca fazladır. Minber malzemesi konusunda az sayıda taş malzeme örneğini muhafaza eden Giresun, diğer bütün camilerde ahşap minber geleneğini taşımaktadır. Üç cami unsurunda (mihrap, minber ve harim girişi) Giresun, malzeme çeşitliliğini kaybetmek üzere dir denilebilir.

İncelenen eserlerin yapıldıkları dönem süsleme özelliklerine uygun oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Konu edinilen cami tezyinatı, 19. yüzyıla ait olduğundan, geç dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Bu sebeple eserlerde barok üslubu sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Giresun'da taşıyıcı malzemesi ahşap olan camilere, Merkez'e bağlı Çaldağ Melikli Tahtalı⁴⁰ ve Bulancak Ezeltere Köyü Camileri⁴¹ örnek olarak gösterilebilir. Giresun'da ahşap malzeme ile mamül cami sayısı, aynı iklim özelliklerine sahip civar illerden Trabzon ve Ordu'ya oranla yok denecek kadar azdır. Ahşap Süsleme özellikleri yönünden ise Trabzon ve Ordu'da bulunan camiler ile benzeşmektedir.

Taş kabartma örneklerinin nitelik açısından kayda değer oldukları söylenebilir. Ancak günümüze ulaşanların mücavir illere oranla sayıca az oldukları görülmektedir. Bahse konu olan mimari eserlerde süsleme, Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu kadar, incelenmiş olan Giresun camilerinde de önemli bir yere

39 Kıvrım, İsmail "Nüfus Ceride Defterlerine göre 19. Yüzyılın Ortalarında Giresun'un Nüfus Yapısı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S:10, (2011), 58.

40 Nefes, Eyüp "Giresun'da Yeni Tesbit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S:3, IX 2009, 187.

41 Nefes, Eyüp; "Giresun'da Dolma Gözlü Ahşap Bir Cami: Bulancak Ezeltere Köyü Cami", *Geçmişten Günümüze Dini ve Kültürel Hayat*, Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-2, 2013, 443.

sahiptir. Yapılan tezyinat, camilerin mihrap ve minber gibi sembolik açıdan önemli kısımlarında yoğunlaşmıştır. Bu süslemeler, yapıldıkları dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu çalışma vesilesiyle Giresun'da bulunan Kale, Kapu ve Hacı Mittat Camilerinde sanatsal değeri olan tezyinatın, kültür mirası olarak tanınırlığının ve sanat tarihi eserlerine karşı bilinç seviyemizin artması hususuna bir nebze olsun katkıda bulunulduğu düşünülmektedir. Medeniyet geçmişimizin halen yaşayan varlıkları olan tarihi camilerimizi yapı malzemesi ve üzerlerinde taşıdıkları süslemeleriyle birlikte koruması gerektiği bilincini kazanmak, her dönem insanının üzerine düşen bir borç konumundadır.

Kaynakça

- Bayhan**, Ahmet Ali. "Ordu Perşembe'den İki Ahşap Çantı Cami Örneği". *Türkiye Bilimler Akademik Kültür Envanteri Dergisi* 12 (2014), 99-107.
- Bayhan**, Ahmet Ali. "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/7 (2009), 55-84.
- Bayhan**, Ahmet Ali. *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar*. İstanbul: Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları, 2005.
- Bayraktar**, Mehmet Sami. *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.
- İltar**, Gazanfer. *Giresun Kültür Envanteri*. İstanbul: Dönence Basım ve Yayın, 2014.
- Kahrıman**, Ömer. *Trabzon'da Türk Devri Mimari Eserleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Karpuz**, Haşim. *Rize*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Kıvrım**, İsmail "Nüfus Ceride Defterlerine göre 19. Yüzyılın Ortalarında Giresun'un Nüfus Yapısı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S:10, (2011), 53-70.

- Kurucu**, Muhammet. *Ordu'nun Osmanlı Dönemi Mimari Dokusunun Gelişimi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Narmanlı**, Faruk. *Giresun Camilerinde Tezyinat*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2020.
- Nefes**, Eyüp; "Giresun'da Dolma Gözlü Ahşap Bir Cami: Bulancak Ezeltere Köyü Camii", *Geçmişten Günümüze Dini ve Kültürel Hayat*, Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-2, (2013), 443-450.
- Nefes**, Eyüp "Giresun'da Yeni Tesbit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S:3, IX (2009), 187-209.
- Nefes**, Eyüp. "Samsun Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Ahşap Cami; Ustacalı Köyü Cami ve Kocakavak Köyü Cami". *Vakıflar Dergisi* 38 (2012), 155-163.
- Özdemir**, Esin. *Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Sarı**, Yavuz. *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Sarı**, Yavuz. *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021.
- Tunçer**, Mustafa. "Ahşap Camilerde Yapılan Restorasyon Çalışmalarında Aslına Uygunluk: Trabzon/Çaykara/Taşören Camii Örneği". *Çağımızda Cami Mimarisinde Arayışlar Uluslararası Sempozyumu*. ed. A.Yılmaz, F.Narmanlı, M.Fatsa, Giresun: Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayınları, (2017), 246-255.
- Yavuz**, Mehmet. *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*. Ankara: T.C. Dernekpazarı Kaymakamlığı Yayınları, 2009.

Fotoğraflar:

Fotoğraf 1: Hacı Mittat Camii Kuzey ve Doğu Cephe

Fotoğraf 2: Kapu Camii Kuzey Cephe

Fotoğraf 3: Kale Camii Kuzey ve Batı Cephe

Fotoğraf 4: Hacı Mittat Camii Giriş Açıklığı

Fotoğraf 5: Kapu Camii Giriş Açıklığı

*Fotoğraf 6: Ordu Atik İbrahim Paşa Camii Harim Girişi Süslemesi
(Esin Özdemir)*

Fotoğraf 7: Kale Camii Ahşap Kapı Süslemeleri

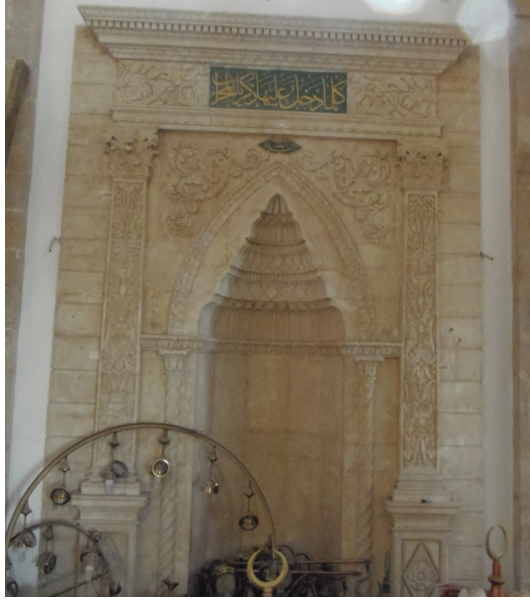
Fotoğraf 8: Çarşamba Kocakavak Köyü Camii Harim Girişi Kapı Kanatları (Eyüp Nefes)

Fotoğraf 9: Hacı Mittat Camii Mihrap

Fotoğraf 10: Kapu Camii Mihrap

Fotoğraf 11: Kale Camii Mihrap

*Fotoğraf 12: Trabzon Çamburnu Kuşluca Camii Mihrabı Süsleme
(Yavuz Sarı)*

Fotoğraf 13: Kale Camii Minber Aynalığı

Fotoğraf 14: Trabzon aykara Taşören Camii Minberi (Mustafa Tunçer)

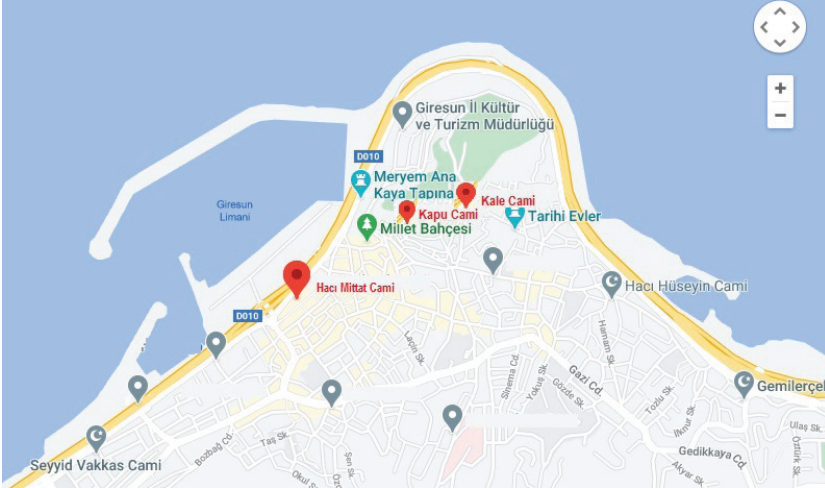
Fotoğraf 15: Kapu Camii Sütun Başlığı

Fotoğraf 16: Kale Camii Minare Şerefesi

Fotoğraf 17: Kapu Cami Beden Duvarı Düzenlemesi

Harita 1: Hacı Mittat, Kapu ve Kale Camileri Harita İmleri (Google Maps)